

DR. MAURITS GYSSELING EN HET ARCHIEF VAN SINT-BAAFS EN BISDOM

Luc Van Durme

Toen we hem in de Academie hulde brachten ter gelegenheid van zijn 65ste verjaardag op 7 september 84 en hem een feestbundel aanboden, kreeg dr. Maurits Gysseling zelf het slotwoord, waarin hij het publiek duidelijk liet verstaan dat de wetenschappelijke activiteit van een onderzoeker van zijn rang zich het allerminst laat beïnvloeden door iets alledaags, iets banaals als een 65ste verjaardag. Voor hem - zo zegde hij - was de dag van zijn afscheid van de Gentse Universiteit dan ook niet meer of niet minder dan een dag midden in de drukke werkweek.

Geef toe, van de meeste stervelingen verwacht men het enigszins anders, en daarom klonk het allemaal ook een beetje vreemd in de oren van de meeste aanwezigen, maar om alle mogelijke twijfels over zijn voornemens de kop in te drukken, kondigde dr. Gysseling meteen de realisatie aan van niet minder dan vier mega-projecten:

1. een antroponymisch woordenboek van Noordwest-Europa,
2. een toponymisch woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen,
3. de herordening van Pokorny's *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch* en – wat ons hier deze namiddag samenbrengt –
4. de voltooiing van de inventaris van het archief van Sint-Baafs en Bisdom Gent.

Toen hij ons op 24 november 1997 definitief verliet, plots en voortijdig, was een groot en erg belangrijk deel van dat laatste project gerealiseerd. Het was in zijn levensavond voor hem overigens een absolute prioriteit geworden. Wat hij – tussen al het andere werk door zoals het samenstellen van zijn *Toponymisch Woordenboek* – in de jaren vijftig begonnen was als archivaris-paleograaf en als adjunct-conservator bij het RA Gent, wilde hij immers kost wat kost tot een goed einde brengen. Ondanks een fel verzwakte en door het jarenlange onderzoek beschadigde perceptie en getergd door allerlei andere lichamelijke gesels, beschouwde hij het genoemde project als een soort ultieme opdracht. Hij wilde ten eerste geen half werk nalaten en verder voelde hij het als een soort plicht of verplichting aan het gigantische en zo belangrijke fonds - dat volgens hem in het verleden al te veel geweld was aangedaan en waaruit hijzelf zo vaak geput had voor eigen onderzoek - eindelijk te geven waar het recht op had: een gedegen inventaris met detailbeschrijvingen die het voor zoveel mogelijk onderzoekers zo toegankelijk mogelijk zouden maken.

Wat het uitgeven van bronnen of het exciperen ervan algemeen betreft: dr. Gysseling was een volleerd archivaris, maar in de eerste plaats voelde hij zich linguïst, wat ook maar de logische weerspiegeling was van zijn opleiding. Bij de publicatie van archivalia bleef het ontsluiten van taalkundig, met name naamkundig materiaal zijn hoofdbekommernis. Het kwam er bij dr. Gysseling op aan de originele bronnen bijeen te brengen, uit te geven, te bewerken en achteraf als bouwstof voor eigen onderzoek aan te wenden. Dit tweeluik is zowat de essentie van wat wij de methode-Gysseling kunnen noemen: 1. bron-neditie, 2. erop geënte persoonlijke studie.

Dr. Gysseling was een onmenselijk hard werkend wetenschapper die bovendien zeer vlug en tegelijk met een niet te evenaren acribie en nauwgezetheid wist uit te pakken doordat hij kon bogen op een uitzonderlijke, geniale begaaftheid.

Zijn onderzoek wordt verder gekenmerkt door een uitgesproken engagement, een gedrevenheid en een professionele ernst die enerzijds bijwijlen aanleiding waren tot een onuitsprekelijke wetenschappelijk euforie, maar anderzijds niet zelden omsloegen in teleurstelling en zelfs complete verbijstering, wat meteen zal blijken als wij hem even zelf aan het woord laten over de totstandkoming van de genoemde inventaris.

Ik citeer uit één van zijn vorsingsberichten, meer bepaald uit dat van 1977, waarin hij het ten eerste heeft over de vele moeilijkheden die hij in de jaren vijftig ondervond bij de overbrenging van het archief van Sint-Baafs naar het Rijksarchief en waarin hij zich ten tweede beklaagt over de wijze waarop kanunnik Lavaut blijkbaar tewerk was gegaan bij het samenstellen van een inventaris in de jaren zeventig van de 19de eeuw, voor velen van U wellicht geen onbekend verhaal.

Eerst over wat hij zelf de ‘epische strijd’ noemt die hij diende te leveren met bisschoppelijk archivaris van den Gheyn. Let tegelijk op dr. Gysselings taalgebruik: “Onder van den Gheyn was het bisschoppelijk archief te Gent ontoegankelijk voor wie geen soutane groeg; hij trachtte mij wijs te maken dat er geen bisschoppelijk archief bestond. Uiteindelijk heb ik overwonnen, maar er ook zwaar voor geleden”.

En verder nog in detail: “Na onderhandelingen die moeizaam waren en lang aansleepten omdat Van den Gheyn zich tot het uiterste verzette, hoewel de bisschoppelijke overheid en het kapittel het volledig met mij eens waren ... werd buiten medeweten van Van den Gheyn het oud archief van Bisdom en Kathedraal door bereidwillige seminaristen naar het Rijksarchief overgebracht. De zo belangrijke acta episcopatus heb ik echter in het bisdom gelaten omdat deze reeks ten dele rottend was”.

En dan ten tweede de eindeloze reeks nachtmerries die dr. Gysseling blijkbaar overhield aan het inventariseringswerk van kanunnik Lavaut, weliswaar een uitzonderlijk schrandere man en, ondanks zijn vele professionele omzwervin-

MAURITS GYSSELING EN ARCHIEF SINT-BAAFS EN BISDOM

gen en een broze gezondheid, archivalisch ongemeen productief, maar jammer – zoals in de 19de eeuw meestal het geval - zonder streng-wetenschappelijke opleiding.

Dr. Gysseling weer aan het woord. “Verkeerd inventariseren, b.v. door het uiteenrukken en vermengen van de fondsen, is veel erger dan niet inventariseren. Verder waren de liassen bewijsstukken bij rekeningen, die zo waardevol zijn, door Lavaut vernietigd. Hij had ook een collectie handtekeningen aangelegd, die telkens uit brieven geknipt waren. Die had hij dan zelf vernietigd, zodat van de bisschoppelijke correspondentie, met uitzondering van enkele rottende bundels, bitter weinig is overgebleven. Er was ook nog een collectie watermerken, bestaande uit bladen die uit registers gescheurd en die heel dikwijls beschreven waren. Het archief van de Officialiteit, voor zover het op het Bisdom berustte en onder Lavauts handen kwam, is eveneens bijna geheel vernietigd”.

Tot hier een ontstemde dr. Gysseling, die overigens niet de gewoonte had de dingen te gaan verbloemen. Zo schreef hij 1995 naar aanleiding van het - toen nog - grasgroene boekje een helder artikel over de genese van de spelling van onze taal en daarna een al even heldere brief aan de bevoegde minister, met als conclusie: “Mijnheer de minister, de nieuwe spelling is, op zijn Gents gezegd, een zottekesspel”. Ik vermoed weinigen dezer dagen geneigd zullen zijn om die profetische woorden tegen te spreken.

En ja, middeleeuwen, denk erom: de naam van uw geliefde biotoop hoort in het vervolg weer ... met kleine letter!

Waarde Vrienden, ik zal nu pogen te doen wat van mij gevraagd is: een licht te werpen op de betekenis van het archief van Sint-Baafs en Bisdom voor dr. Gysseling als wetenschapper. Zonder de chronologie daarbij geheel uit het oog te verliezen, probeer ik mijn verhaal te structureren aan de hand van een aantal ‘domeinen’, hoewel dat niet perfect lukt wegens de onderlinge verstrengeling.

Een eerste domein is dat van de bronneneditie. In 1950 al – met het vier jaar eerder behaalde diploma van archivaris-paleograaf op zak – publiceerde dr. Gysseling samen met Anton Koch de *Diplomata Belgica*, de uitgave van alle oorkonden op historisch Dietse bodem overgeleverd in handschrift van vóór 1100. Hij was toen 31. In de *Diplomata* is Sint-Baafs vetegenwoordigd met oorkonden vanaf 819.

Anton Koch was historicus en dat soort samenwerking leek dr. Gysseling een beproefde werkwijze. Zo komt het dat wij na Anton Koch onder meer de samenwerking noteren met andere notoire historici zoals Paul Bougard, Jan Buntinx, Adriaan Verhulst en Carlos Wyffels.

LUC VAN DURME

Met Adriaan Verhulst was het in 1964 voor Sint-Baafs meteen een schot in de roos met de uitgave van het document R 30, het bekende oudste goederenregister uit de eerste helft van de 13de eeuw, met in de inleiding een vertoon van filologische klasse in het hoofdstuk over de handen en hun spelling. De Wettelijke passeringen van de Sint-Baafsheerlijkheid hieruit werden vervolgens hernomen als nr. 1 van het Corpus-Gysseling (waarover straks nog verder), waarin de Statuten van de Gentse Lazerij van 1236 het nr. 3 vormen en daarmee de bekende schepenbrief van Bochoute bij Velzeke als oudste Middelnederlands ambtelijk document een beetje onttronen.

En uiteraard tussen vele andere teksten door loopt zo in het Corpus-Gysseling de reeks bescheiden van Sint-Baafs verder ...

Het aan het licht komen van de genoemde statuten van de Gentse Lazerij, ook bekend als de leprozenregel, is overigens een hartverwarmend verhaal op zichzelf en het brengt ons bovendien bij de ontstaansgeschiedenis van het Corpus-Gysseling. Niet dr. Gysseling, maar de wat oudere Jozef Van Cleemput had – meer bepaald in 1948 – het plan opgevat om naar Duits voorbeeld een corpus van Mnl. teksten tot 1300 uit te geven. In 1950 kondigde laatstgenoemde niet zonder trots de ‘ontdekking’ aan van de leprozenregel, meer bepaald in het contactblad “Wetenschappelijke Tijdingen”. Een zichtbaar gefroisseerde dr. Gysseling reageerde verbolgen bij de uitgever van het blad Jozef Goossenaerts, zijn vroegere atheneumleraar en goede vriend, en eiste meteen een rechtzetting. Goossenaerts wilde wel, maar stond machteloos. Een bitse briefwisseling en allerlei wederzijdse sneren in publicaties volgden. Oud-archivarissen getuigen hoe zelfs de gewijde morgenstiltte van de leeszaal van het Duivelsteen het in die tijd meermaals even moest ontgelden. Wij zien het zo voor onze ogen gebeuren! De twee topneerlandici van het moment als titanen tegen elkaar ontketend. Stel, Waarde Vrienden, dat daar op dat soort ontiegelijke momenten per ongeluk ook nog een argeloze kanunnik Jean-Baptiste Lavaut was binnengewandeld ...

De kamp werd dan beëindigd door een plotse en erg dramatische wending. Op 20 maart 1958 overleed Jozef Van Cleemput aan de gevolgen van een ongeval een dag eerder op terugweg van het archief. Later schreef dr. Gysseling “In 1949 legde ik bij een speurtocht op de zolder van het bisschoppelijk paleis de hand op een Mnl. regel van het Leprozenhuis te Gent. Wijlen Jozef Van Cleemput las het omvangrijke handschrift voor het eerst door en ontdekte er de datum 1236 in. De vroegtijdige dood van deze onvermoeibare werker heeft de publicatie van het document verhinderd”.

Dr. Gysseling publiceerde de leprozenregel een eerste keer in 63 en zo viel het doek voorgoed. Het oudste ambtelijke document van de Lage Landen in onze taal was geborgen.

Het wegvallen van Van Cleemput laadde echter meteen het hele vroegmiddelnederlandse project op de schouders van dr. Gysseling, die het bovendien

MAURITS GYSSELING EN ARCHIEF SINT-BAAFS EN BISDOM

uitbreidde met de literaire teksten van vóór 1300. Het Corpus was voltooid in 1987 en bewijst momenteel dagelijks zijn erg nuttige diensten bij velerlei onderzoek.

Tot het domein van de bronnenedities kan ook worden gerekend: het onvolprezen Toponymisch Woordenboek (1960), tot ver in het buitenland overigens dr. Gysselings naamkaart bij uitnemendheid, twee lijvige boekdelen waarvan ik de waarde en het nut hier wel voor niemand hoeft te lichten.

De verklaringen en de synthese bij het Woordenboek zijn al een stap naar een tweede domein: dat van de naamkunde en de historische grammatica. Het is onmogelijk hier de tientallen originele en indringende studies van dr. Gysseling op te sommen steunend op materiaal uit het Woordenboek en op materiaal van zijn onuitgegeven bestanden (en dus ook uit het archief van Sint-Baafs). Toch mogen hier niet onvermeld blijven als absolute uitschieters de *Proeve van een Oudnederlandse grammatica* (1961 en 1964) en de *Evolutie van het Nederlandse vocalensysteem* (1975).

Nog een ander domein ligt in menig opzicht een stuk dichter bij ons. Dr. Gysseling was voorzitter van de regionale kring De Oost-Oudburg en tevens voorzitter van het Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis in Sint-Amandsberg en – hoewel hij het vanuit zijn eenzame hoogte als geleerde op Europees niveau probleemloos had gekund – beschouwde hij het pad van de lokale geschiedschrijving niet als te min voor hem. Daardoor komt het dat het vroegmiddeleeuwse verleden van geen enkele Vlaamse stad of regio deskundiger op de kaart is gezet dan van Gent (publicatie al in 1954: Gents verleden in de spiegel van zijn plaatsnamen) en haar ruime noordoostelijke rand, die van de Oost-Oudburg: de Oudburg die zelf de voortzetter was van de fameuze “Pagus gandavensis”, de Gentgouw. Ook hier weer is het archief van Sint-Baafs erg belangwekkend, want de kern van die Oost-Oudburg werd precies gevormd door de Sint-Baafsheerlijkheid met als oerparochie Heilig Kerst (waaruit achtereenvolgens Oostakker, Sint-Amandsberg en de oostelijkste zoom van Gent zijn voortgekomen en verder dorpen als Lochristi, Zeveneken, Mendonk, Desteldonk en Zaffelare, mogelijk ook Heusden). In al die monografieën kent dr. Gysseling de plaatsnamen een bevoorrechte plaats toe als wegwijzer naar het verleden. Op de oude laag van namen past hij veelvuldig zijn zgn. substraattheorie toe (substraatelementen zijn elementen die onze taal overgenomen had van een hier ooit gesproken of tegengekomen oudere taal) of zijn opvatting over prehistorische plaatsnaamtipes, wat hem bv een naam als Destel-bergen laat verklaren als samenstelling van zo’n substraatwoord **destel* ‘het scherpe, het uitstekende’ met de naam *Bergen*, waarin hij dan niet het element *berg* ‘hoogte, heuvel’ ziet, maar wel de persoonsnaam *Berginios*, de bergbewoner, dus finaal “de woonplaats van de bergbewoner op of bij de hoogte”. Zo’n verklaring kan een beetje vreemd en visionair lijken, maar daarom is ze zeker niet minder juist, want alles was bij dr. Gysseling geba-

LUC VAN DURME

seerd op jarenlange verdieping en jarenlang gegroeid inzicht. Vergeten wij niet: hij was een eminent indo-europeanist, of om het in mensentaal te zeggen: hij bezat het uitzonderlijke talent om over de Oude Belgen te spreken als ging het om een troep eigenlijk nog vrij jonge gasten.

Zoals ik al zegde, verliet dr. Gysseling ons – na een leven in het teken van de wetenschap en van de waarheid – voortijdig en zorgde voor een indrukwekkende erfenis, in al dan niet afgewerkte versie. Ik somde hierboven even op wat de voltooiing mocht meemaken.

Het Indo-germaans Woordenboek wacht nu alleen nog op iemand die het wil en kan uitgeven.

Voor het Antroponymisch Woordenboek wordt momenteel in de Academie een groots project wordt ontwikkeld, wat uiteraard erg bemoedigend nieuws is.

Van het Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen dan weer is bijna 4/5 van het materiaal ingezameld. Met de lintmeter gewapend schat ik: ruim een kwart miljoen steekkaarten. Hoewel eigen lof weinig betaamt, waag ik mij toch aan de mededeling dat het resultaat een fenomenaal grote, met zorg en liefde bijeengezante, geordende en van verklaringen en detailkaarten voorziene materiaalberg belooft te worden, die voor administratie, wetenschap en lokaal onderzoek zijn verre diensten zal bewijzen. Ik neem deze gelegenheid dan ook te baat om mijn opdrachtgever, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, te danken voor de materiële steun en de appreciatie en de ambtenaren van de dienst 91, met name mevrouw Carine Stevens en de heer Dirk De Wulf, voor de gewaardeerde sympathie waarmee zij het project begeleiden en opvolgen.

Wat dr. Gysseling ons last but not least, ten vierde dus, nog naliet, is uiteraard de indrukwekkende Inventaris van het archief van Sint-Baafs en Bisdom Gent, die door de zorgen van de heer algemeen archivaris, van de archivariissen dr. Willy Buntinx en dr. Marc Carnier hier nu voor ons ligt te schitteren.

Godgeklaagd jammer is het alleen dat dr. Gysseling het zelf allemaal niet meer heeft mogen meemaken. Mevrouw Gysseling kan hem hier deze namiddag gelukkig vertegenwoordigen.

Zelf heb ik hem voldoende gekend om te weten dat hij, de grote meester, mijn persoonlijke lieve demon, het niet anders zou hebben gewild!

MAURITS GYSSELING EN ARCHIEF SINT-BAAFS EN BISDOM

Bronnen

L. Collin, Jean Baptiste Lavaut (1834-1900), archivaris van het bisdom Gent, in: J. De Zutter e.a (red.), *Qui valet ingenio. Liber Amicorum dr. Johan Decavele*, Gent, 1996, 109-133.

M. Gysseling, Het archief van Sint-Baafs en van het Bisdom Gent, in: *Bronnen voor de Geschiedenis van de Instellingen in België. Handelingen van het Colloquium te Brussel 1975*. Brussel, 1977, 581-590.

M. Gysseling, Een boek over de geschiedenis van het bisdom Gent in de 19e eeuw, in: *Heemkundig Nieuws* 7 (1979), 10-14.

M. Gysseling, Geschiedenis van de verbindingsklank in samenstellingen, in: *Verlagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 1997, 9-26.